

Dominik Flisiak (Kielce)
ORCID:0000-0001-8699-9537

Syjonistyczne ugrupowania polityczne działające w Kielcach w latach 1918–1939

Streszczenie: Artykuł przedstawia informacje dotyczące syjonistycznych ugrupowań działających w międzywojennych Kielcach. Składa się z kilku części. W pierwszej scharakteryzowano podstawy syjonizmu. W drugiej opisano poszczególne stronnictwa syjonistyczne obecne w Kielcach. W celu jak najlepszego ukazania ich aktywności przyjęto następującą kolejność: syjoniści-rewizjoniści, Mizrachi, centrowi syjoniści, Hitachdut i stronnictwa poalej-syjonistyczne. Wśród przedstawionych organizacji znalazły się też młodzieżówki: Hechaluc oraz Haszomer Hacair. W artykule wymieniono m.in. ważniejszych działaczy partyjnych i wskazano pola współpracy między poszczególnymi stronnictwami syjonistycznymi.

Słowa kluczowe: Kielce, syjonizm, Polska, Palestyna

Żydowskie nurty polityczne

Syjonizm, czyli ruch żydowskiego odrodzenia narodowego, powstał w drugiej połowie XIX w¹. Wśród osób, które miały wpływ na ukształtowanie się ideologicznych podstaw syjonizmu, byli m.in.: Samuel Mohylewer, Chaim Weizman oraz Teodor Herzl². W 1896 r. Herzl opublikował książkę *Państwo Żydowskie. Próba nowoczesnego rozwiązania kwestii żydowskiej*³, która stała się podstawą syjonizmu.

Pod koniec XIX w. idea syjonistyczna zaczęła się krystalizować. W 1897 r. podczas kongresu w Bazylei powstała Światowa Organizacja Syjonistyczna (ŚOS)⁴. Głównymi organizatorami tego spotkania byli Teodor Herzl i Max Nordau⁵.

- 1 Zob.: N. Aleksium, *Dokąd dalej? Ruch syjonistyczny w Polsce (1944–1950)*, Warszawa 2002; J. Walicki, *Ruch syjonistyczny w Polsce w latach 1926–1930*, Łódź 2005.
- 2 Zob. *Żydzi w Polsce odrodzonej: działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna*, t. 1, pod red. I. Schipera, A. Tartakowera, A. Hafftki, Warszawa 1932, s. 518–530, 536–538.
- 3 T. Herzl, *Państwo żydowskie: próba nowoczesnego rozwiązania kwestii żydowskiej*, tłum. J. Surzyn, Kraków 2006.
- 4 Światowa Organizacja Syjonistyczna miała za zadanie koordynować działalność ugrupowań syjonistycznych i wspierać dążenia do ustanowienia w Palestynie państwa żydowskiego. M. Rajzer, *Rola Wielkiej Brytanii w powstaniu państwa Izrael [w:] Żydzi, Izrael i Palestyńczycy*, pod. red. S. Czapnika i G. Omelana, Opole 2016, s. 232.
- 5 Max Nordau był węgierskim Żydem. Początkowo związany był z nurtem asymilacji, dopiero nasilenie się antysemityzmu spowodowało, że stał się syjonistą. M. Wójcicki, *Podstawy teoretyczne*

Określono wówczas główne zasady syjonizmu, tj. najważniejszym celem było utworzenie siedziby narodowej dla Żydów (najlepiej w Palestynie⁶), a także podniesiono kwestię nadrzędności języka hebrajskiego⁷.

Syjonizm już na przełomie XIX/XX w. wyróżniał się wielością nurtów, których przedstawiciele toczyli spory m.in. o kształt terytorialny przyszłego państwa, stosunek do religii czy arabskich sąsiadów. Warto wskazać, że syjonizm miał na żydowskiej scenie politycznej wielu konkurentów. Wśród nich należy wymienić:

- przedstawiciele ortodoksji religijnej spod znaku powstałej w 1912 r. prawicowej partii Agudas Isroel⁸,
- zwolenników folkizmu, tj. centroprawicowego ruchu Noacha Pryłuckiego⁹; opowiadali się oni za kulturą w języku jidysz i postulowali nadanie Żydom autonomii w krajach diaspory¹⁰,
- aktywistów socjalistycznego Bundu (Ogólnożydowski Związek Robotniczy na Litwie, w Polsce i Rosji¹¹), którzy reprezentowali antysyjonistycznie nastawioną część żydowskiej klasy robotniczej¹²,
- do przeciwników syjonizmu należy zaliczyć też tych Żydów, którzy poprzez asymilację, np. do kultury polskiej czy francuskiej, przeciwstawiali się żydowskiemu odrodzeniu narodowemu¹³.

ideologii rewizjonizmu syjonistycznego oraz ich wpływ na kształt myśli państwowej ruchu, „Kwartalnik Historii Żydów” 2007, nr 3 (223), s. 294, 295, 297–298; W. Żabotyński, Tamten Maks Nordau, „Trybuna Narodowa. Tygodnik. Organ rewizjonizmu syjonistycznego” 20 I 1939, nr 3 (267), s. 1.

- 6 Do I wojny światowej tereny ówczesnej Palestyny (Izraela i Autonomii Palestyńskiej) były pod kontrolą Turcji Osmańskiej, natomiast w latach 1918–1948 pod zwierzchnictwem władz Wielkiej Brytanii. *Encyklopedia palestyńska*, t. 1, z. 6, Warszawa – Kraków 1939, s. 331–342.
- 7 D. Flisiak, *Wybrane materiały ideologiczne i propagandowe Syjonistyczno-Socjalistycznej Partii Robotniczej Poalej Syjon-Hitachdut. Przyczynek do badań nad lewicą syjonistyczną w pierwszych latach powojennej Polski (1944/45–1949/50)*, Chrzan 2021, s. 11.
- 8 Zob.: Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APK) Starostwo Powiatowe Kieleckie I (dalej: SPK I), sygn. 630, Centralna Organizacja Żydów Ortodoksów w Polsce Agudas Israel w Suchedniowie, 1933; *Encyklopedia palestyńska*, t. 1, z. 1, Warszawa 1938, s. 53–57; *Sefer Kielce. The History of the Community of Kielce from Its Foundation to Its Destruction*, Tel Aviv 1957, s. 131–134; *Żydzi w Polsce odrodzonej: działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna*, t. 2, pod red. I. Schipera, A. Tartakowera, A. Hafftki, Warszawa 1932, s. 255–258.
- 9 Zob.: APK, SPK I, sygn. 369, Opracowanie na temat żydowskich ugrupowań w Polsce przesłane do starostów, 1926, k. 24–25; *Żydzi w Polsce odrodzonej: działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna...*, t. 2, s. 268–269.
- 10 Zob.: *Encyklopedia palestyńska*, t. 1, z. 3, Kraków – Warszawa 1938, s. 185–188.
- 11 M. Canin, *Przez ruiny i zgłiszczca. Podróż po stu zgładzonych gminach żydowskich w Polsce*, przeł. M. Adamczyk-Garbowska, Warszawa 2018, s. 504.
- 12 Zob.: E. Kossewska, *Ona mówi jeszcze po polsku, ale śmieje się po hebrajsku. Partyjna prasa polskojęzyczna i integracja kulturowa polskich Żydów w Izraelu (1948–1970)*, Warszawa 2015, s. 444–455; *Encyklopedia palestyńska*, t. 1, z. 9, Kraków – Warszawa 1939, s. 551–559; *Żydzi w Polsce odrodzonej: działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna...*, t. 1, s. 535–536.
- 13 Zob.: A. Landau-Czajka, *Syn będzie Lech... Asymilacja Żydów w Polsce międzywojennej*, Warszawa 2006; *Encyklopedia palestyńska...*, t. 1, z. 3, s. 172–178; *Żydzi w Polsce odrodzonej:*

Wedle spisów z 1921 i 1931 r. w międzywojennych Kielcach żydowscy obywatele stanowili ponad 30% ogółu mieszkańców¹⁴. Społeczność żydowska była obecna w życiu społecznym, intelektualnym, gospodarczym i politycznym miasta¹⁵. W Kielcach funkcjonował cały wachlarz żydowskich stronnictw politycznych. Dzieliły się one na syjonistyczne i niesyjonistyczne oraz na prawicowe, centrowe, a także lewicowe. By dana partia mogła działać legalnie, konieczne było uzyskanie pozwolenia w Starostwie Powiatowym w Kielcach¹⁶.

Syjniści-rewizjniści w Kielcach

Syjniści-rewizjniści, czyli zwolennicy urodzonego w Odessie dziennikarza i działacza politycznego Włodzimierza Żabotyńskiego¹⁷, stanowili prawicowy odłam ugrupowania propagującego ideę odtworzenia państwa żydowskiego. Ruch powstał w pierwszej połowie lat dwudziestych XX w. Jego zwolennicy optowali m.in. za powstaniem państwa Izrael, obejmującego tereny na wschód i zachód od rzeki Jordan, militaryzmem związanym z odtworzeniem własnej państwowości oraz podchodzili z szacunkiem do osób walczących o wolność dla własnych narodów (Józef Piłsudski, Tadeusz Kościuszko)¹⁸.

Początek obecności zwolenników Żabotyńskiego w Kielcach należy datować na 1931 r. Wówczas powstał w mieście oddział Brith Hacochar, czyli Unia Syjonistów-Rewizjonistów¹⁹. W skład jego zarządu weszli: Lucjan Kopf, Jechiele Preis, Jakub Szatz i Michał Wittlin. Kieleccy zwolennicy prawicy syjonistycznej rekrutowali się przede wszystkim z przedstawicieli wolnych zawodów i ze średnio zamożnych rzemieślników i kupców²⁰. W grudniu 1933 r. syjniści-rewizjniści powołali w Kielcach oddział Związku Propagowania Rozwoju Fizycznego wśród Żydów Brith he-Chajal im. W. Żabotyńskiego. Członkowie tej organizacji dbali o swój rozwój fizyczny, doskonalili znajomość topografii i posługiwanie się bronią

działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna..., t. 2, s. 253–255.

14 K. Urbański, *Kieleccy Żydzi*, Kielce, Kraków 1993, s. 83.

15 Zob.: APK, SPK I, sygn., 2377, Akta Stowarzyszenia Rzemieślników Żydów w Kielcach, 1920–1933; M. Maciągowski, *Kieleccy Żydzi 1918–1939* [w:] *Kielce przez stulecia*, red. M. Maciągowski, Kielce 2014, s. 399–404; E. Majcher-Ociesa, *Aktywność gospodarcza ludności żydowskiej w województwie kieleckim w latach 1918–1939*, Kielce 2013.

16 K. Urbański, *Kieleccy Żydzi...*, s. 107.

17 Zob. szerzej: D. Flisiak, *Polityczna działalność Włodzimierza Żabotyńskiego do lat dwudziestych XX wieku: ideologiczne podstawy syjonizmu rewizjonistycznego*, „Almanach Historyczny” 2017, t. 19, s. 109–120.

18 Zob. szerzej: D. Flisiak, *Działalność syjonistów-rewizjonistów w Polsce w latach 1944/1945–1950*, Lublin 2020; W. Żabotyński, *Państwo żydowskie*, Warszawa – Kraków – Poznań 1937; J. Perelman, *Rewizjonizm w Polsce 1922–1936*, Warszawa 1937.

19 Unia Syjonistów-Rewizjonistów była organizacją skupiającą zwolenników Żabotyńskiego. Dzieliła się na organizacje krajowe, a te na mniejsze grupy miejscowe. *Encyklopedia palestyńska*, t. 1, z. 7, Warszawa – Kraków 1939, s. 427–442.

20 K. Urbański, *Kieleccy Żydzi...*, s. 112.

sportową²¹. Syjoniści-rewizjoniści podejmowali starania na rzecz popularyzacji swoich poglądów wśród młodych Żydów. W tym celu powołane zostały dwie organizacje młodzieżowe: Bejtar (Stowarzyszenie Młodzieży Brith Trumpeldor²²) oraz Masada²³. Ich członkowie kładli nacisk na naukę historii, geografii i ćwiczyli tężyzną fizyczną. Syjoniści-rewizjoniści poprzez wykłady, akademie i odczyty czerpali wiedzę o sytuacji w Palestynie oraz o sytuacji w ruchu syjonistycznym²⁴. Młodzi zwolennicy Żabotyńskiego rekrutowali się przede wszystkim z szeregów żydowskiej inteligencji. Chcieli być swoistymi przewodnikami dla tych, którzy dążyli do odrodzenia państwa żydowskiego²⁵. Warto wskazać, że w międzywojennym województwie kieleckim struktury Bejtaru istniały m.in. w: Przedborzu, Włoszczowie, Jędrzejowie, Pińczowie oraz Radomiu. W każdej z wymienionych miejscowości obecnych było od dwudziestu do czterdziestu członków Bejtaru²⁶.

W 1935 r. po przeprowadzonym referendum zwolennicy Żabotyńskiego opuścili ŚOS i stworzyli Nową Organizację Syjonistyczną (NOS)²⁷, która istniała do 1946 r. Przyczyn rozłamu można dopatrywać się w kompromisowej polityce innych stronnictw syjonistycznych względem Wielkiej Brytanii, która była potępiana przez zwolenników Żabotyńskiego. Tylko niewielka część syjonistów-rewizjonistów pod przywództwem Meira Grossmana pozostała w szeregach ŚOS²⁸. W Kielcach oddział NOS-u liczył około pięćdziesięciu osób²⁹. Aktywiści NOS-u przeprowadzali m.in. zbiórki pieniężne na swój fundusz o nazwie Keren Tel Chaj³⁰. Zwolennicy Żabotyńskiego organizowali również różne spotkania. 18 lipca 1937 r. w kieleckiej synagodze prawicowi syjoniści zwołali zebranie, na którym pojawiło się około czterystu osób. Podczas obrad skrytykowane zostały plany Wielkiej Brytanii dotyczące podziału ówczesnej Palestyny na dwa państwa – żydowskie i dla Arabów palestyńskich³¹. Jedną z osób, która zabrała głos był Leon Rodal³².

21 *Encyklopedia palestyńska*, t. 1, z. 8, Warszawa – Kraków 1939, s. 449–453; Archiwum Instytutu Żabotyńskiego (dalej: AIŻ), sygn. PH-6807, Brit HaHayal Unit and Maccabi bicycle riding unit, standing near Kielce train station, awaiting Zeev Jabotinsky, 1933.

22 *Encyklopedia palestyńska*, t. 1, z. 5, Warszawa – Kraków 1939, s. 291–298.

23 *Sefer Kielce. The History...*, s. 129.

24 K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów*, Kielce 1995, s. 24, 90.

25 *Sefer Kielce. The History...*, s. 128.

26 APK, Urząd Wojewódzki Kielecki I (dalej: UWK I), sygn. 2598, Sprawozdanie starosty kieleckiego, 1931, k. 8.

27 AIŻ, sygn. A 1–4/ 65, Jabotinsky Zeev, Hatzach (New Zionist Organization) Activities in Poland – Lists, Proposals and Memorandum, 1935–1938; W. Żabotyński, *Nowa Organizacja Syjonistyczna*, Kraków 1936.

28 Zob.: I. Kohn, *Stronictwo Państwa Żydowskiego, jego istota i cele*, Tarnopol 1934.

29 K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów...*, s. 94; *Sefer Kielce. The History...*, s. 129–130.

30 APK, UWK I, sygn. 3284, Sprawozdanie sytuacyjne wojewody, 1938, k. 26.

31 APK, SPK I, sygn. 950, Sprawozdanie Policji, 1937, k. 5.

32 Leon Rodal (1913–1943) – urodził się w Kielcach, był dziennikarzem. Jego teksty ukazywały się w m.in. w „Kielceer Cajtung” oraz w „Trybunie Narodowej”. Po 1939 r. znalazł się w Warszawie i współtworzył Żydowski Związek Wojskowy. Zginął w powstaniu w getcie warszawskim.

W międzywojennym województwie kieleckim zwolennicy Żabotyńskiego byli obecni w Suchedniowie³³ oraz Działoszycach³⁴. Warto wskazać, że w 1935 r. miejscowych pravicowych syjonistów odwiedził Włodzimierz Żabotyński. Podczas pobytu w Kielcach odwiedził synagogę:

Latem 1935 roku do Wielkiej Synagogi w Kielcach przybył znany działacz syjonistyczny Ze'ew Władimir Żabotyński. Ortodoksyjni Żydzi mieli do niego pretensje, bo wniósł szablę do świątyni, co było zakazane. Co więcej, położył się w miejscu, w którym zawsze kładło się zwój Tory³⁵.

Kieleccy zwolennicy Mizrachi

Partia Mizrachi powstała w 1902 r. W swoim programie akcentowała religijny charakter odbudowy państwa żydowskiego w Palestynie. Ugrupowanie to sytuowało się na syjonistycznej centroprawicy³⁶.

W Kielcach aktywiści Mizrachi rozpoczęli działalność na początku stycznia 1925 r.³⁷ Wówczas powstał w mieście oddział Organizacji Syjonistów Ortodoksów – Mizrachi. Wśród osób odpowiadających za działalność Mizrachi w Kielcach byli: Wolf Kluska³⁸, Dawid Fryszman i Seweryn Ostrowicz. Początkowo siedziba tej partii znajdowała się przy ulicy Wesołej 2, a następnie przy Rynku nr 15³⁹. Religijni syjonisci działali na rzecz emigracji do Palestyny⁴⁰ i wspierali poprzez zbiórki pieniężne fundusz Keren Hachulec Hamizrachi⁴¹. Fundusz ten otrzymywał datki finansowe również od kieleckiego Zarządu Gminy Wyznaniowej Żydowskiej⁴². Warto zauważyć fakt, że posiedzenia Zarządu Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Kielcach nieraz były areną sporów między religijnymi syjonistami, a tymi członkami zarządu, którzy byli w opozycji do syjonizmu⁴³. Zwolennicy Mizrachi organizowali też odczyty. Przykładowo w marcu 1926 r. odbył się wykład na temat

D. Flisiak, *Leon Rodal: syjonizm rewizjonistyczny*, „Między Wisłą a Pilicą: studia i materiały historyczne” 2016, t. 17, s. 117–122.

33 APK, SPK I, sygn. 212, Sprawozdanie sytuacyjne starosty kieleckiego, 1935, k. 4.

34 APK, UWK I, sygn., 3284, Sprawozdanie sytuacyjne wojewody, 1938, k. 54.

35 Cyt. za: P. Świerczyński, *Odkrywanie kieleckiej synagogi*, Kielce 2022, s. 74.

36 APK, SPK I, sygn. 310, Sprawozdanie Policji, 1921, k. 2–3; K. Przewrocka-Aderet, *Polanim. Z Polski do Izraela*, Wołowiec 2019, s. 48–57.

37 APK, SPK I, sygn. 369, Pismo Organizacji Syjonistów-Ortodoksów „Mizrachi” w Polsce do starosty w Kielcach, 1925, k. 3; *Sefer Kielce. The History...*, s. 92, 167.

38 Postać ta jest obecna w pracach Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Kielcach: APK, SPK I, sygn. 1906, Protokół nr 3, 1931, k. 1; tamże, sygn. 1913, Protokół, 1929–1934, k. 2–5.

39 K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów...*, s. 91.

40 Emigracja do ówczesnej Palestyny (od 1948 r. Izraela) to alija. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, *Polski słownik judaistyczny. Dzieje, kultura, religia, ludzie*, t. 1, Warszawa 2003, s. 68–69.

41 APK, SPK I, sygn. 1911, Protokół nr 15, 1937, k. 41.

42 O syjonistycznych funduszach zob.: Z. Borzymińska, R. Żebrowski, *Polski słownik...*, t. 1, s. 770.

43 APK, SPK I, sygn. 1894, Posiedzenie nr 1, 1926, k. 22.

sytuacji Żydów w komunistycznej Rosji: „Mówca [...] przez cały czas potępiał ustrój i rozporządzenia rządu bolszewickiego, który na zewnątrz przedstawia się dobry, a właściwie na wewnątrz niemożliwy do najwyższego stopnia [...]”⁴⁴.

Aktywiści Mizrachi działali wśród młodzieży żydowskiej, tj. dzięki młodzieżówce Ceirej Mizrachi (Młodzi z Mizrachi)⁴⁵. Celem tej organizacji było przyuczenie do pracy fizycznej i przygotowywanie do wyjazdu do Palestyny. Kielecki oddział Ceirej Mizrachi liczył ok. 100–150 członków. Siedziba tej młodzieżówki znajdowała się w budynku przy ulicy Wesołej 15⁴⁶. Aktywiści Mizrachi mieli też wpływ na funkcjonowanie Towarzystwa Kulturalno-Oświatowego Tarbut. Jego pracownicy prowadzili odczyty poświęcone m.in. odbudowie państwa żydowskiego i bibliotekę, w której znajdowały się książki w języku hebrajskim, polskim oraz jidysz. Miesięczny koszt korzystania z jej zasobu wynosił 1zł, natomiast członkowie towarzystwa Tarbut płacili 75 gr. W 1938 r. w kieleckim oddziale Tarbutu obecnych było 35 osób⁴⁷. Co warto podkreślić, instytucja ta otrzymywała od Zarządu Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Kielcach wsparcie finansowe⁴⁸.

Na przełomie 1935/1936 r. wśród członków Mizrachi działających w województwie kieleckim doszło do rozłamu, ponieważ część z nich uważała, że ich partia zbyt blisko współpracuje z centrowymi syjonistami. Niektórzy z nich przeszli do prawicy syjonistycznej skupionej wokół zwolenników Żabotyńskiego. Rozłam wśród mizrachistów nie spowodował zaprzestania działalności przez tę partię⁴⁹.

Warto wskazać, że partia Mizrachi była też obecna w kieleckiej Radzie Gminy Żydowskiej Wyznaniowej⁵⁰. Wpływy religijnych syjonistów wahały się między 7 a 20%⁵¹. Jednym z ich poważniejszych konkurentów byli aktywiści Agudas Isroel⁵². Przez cały czas działalności religijni syjoniści posiadali w Kielcach około trzystu członków i podobną liczbę sympatyków. Oddziałowi partii w mieście wojewódzkim podlegały też komórki w Chęcinach, Łagowie i Morawicy⁵³.

Wedle autorów *Sefer Kielce* religijni syjoniści prowadzili wielokierunkową działalność, zarówno na polu oświaty, jak i społecznym. Aktywność Mizrachi miała budzić zdumienie wśród tych religijnych Żydów, którzy byli przeciwnikami

44 APK, SPK I, sygn. 369, Sprawozdanie, 1926, k. 30.

45 O młodzieżówkach Mizrachi zob.: *Encyklopedia palestyńska*, t. 1, z. 7, Warszawa – Kraków 1939, s. 387–388; *Encyklopedia palestyńska...*, t. 1, z. 8, s. 448.

46 K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów...*, s. 31.

47 APK, SPK I, sygn. 460, Protokół, 1938, k. 5.

48 APK, SPK I, sygn. 1902, Protokół nr 13, 1927, k. 84; tamże, sygn. 1911, Protokół nr 15, 1937, k. 41.

49 APK, UWK I, sygn. 3420, Pismo Starostwa Grodzkiego Sosnowieckiego do Urzędu Wojewódzkiego Kieleckiego, 1936, k. 7.

50 O tej instytucji zob. m.in.: APK, SPK I, sygn. 1908, Protokoły z posiedzeń Zarządu Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Kielcach, 1933; tamże, sygn. 1920, Budżet Gminy Wyznaniowej Żydowskiej Kielcach, 1927.

51 K. Urbański, *Kieleccy Żydzi...*, s. 115.

52 APK, SPK I, sygn. 369, Organizacja „Mizrachi”, sprawozdanie, 1925, k. 12.

53 K. Urbański, *Kieleccy Żydzi...*, s. 115.

syjonizmu⁵⁴. Co ważne, na wzrost poparcia dla idei syjonistycznej (w tym też dla aktywistów Mizrahi) miał wpłynąć fakt przejścia szlaku bojowego przez Legion Żydowski, założony przez Włodzimierza Żabotyńskiego. Legion Żydowski w latach 1917–1918 u boku armii brytyjskiej walczył z Turkami na terenie dzisiejszego Izraela oraz Autonomii Palestyńskiej⁵⁵.

Centrowi Syjoniści w Kielcach

Ogólni Syjoniści, czyli reprezentanci centrowej wizji syjonizmu, byli obecni przez cały czas istnienia międzywojennej Polski⁵⁶. Postulowali oni powstanie świeckiego państwa żydowskiego i kładli nacisk na odrodzenie języka hebrajskiego⁵⁷. Przedstawiciele tego stronnictwa działali wśród młodzieży⁵⁸ i kobiet (Women's International Zionist Organization, tj. WIZO)⁵⁹. W Polsce Ogólni Syjoniści byli podzieleni na dwie frakcje: Et Liwnot i Al ha-Miszmar⁶⁰. Aktywiści Et Liwnot rekrutowali się przed wszystkim z klasy średniej i ze zwolenników wolnorynkowej wizji gospodarki. Szukali dróg porozumienia z kolejnymi polskimi rządami. Wśród osób kreujących politykę frakcji był m.in. Ozjasz Thon⁶¹. Przedstawiciele Al ha-Miszmar propagowali umiarkowaną społeczność wizję gospodarki oraz sprzeciwiali się obecności w Agencji Żydowskiej⁶² żydowskich przeciwników syjonizmu. Byli w opozycji do sanacyjnych rządów. Wśród osób odpowiadających za działalność frakcji byli Icchak Grunbaum i Josef Grawicki⁶³.

Zwolennicy centrum syjonistycznego rozpoczęli zalegalizowaną działalność w Kielcach wiosną 1922 r.⁶⁴ Wśród działaczy tego nurtu politycznego należy wymienić: Izaaka Rajzmana, Chaima Zielonego i Nachemiasza Prybulskiego. Centrowi syjoniści rekrutowali się głównie z szeregów inteligencji żydowskiej i starszej młodzieży szkolnej. Działalność tego nurtu politycznego obejmowała również organizowanie prelekcji, odczytów oraz dyskusji⁶⁵. Potępiano m.in.

54 *Sefer Kielce. The History...*, s. 108.

55 D. Libionka, L. Weinbaum, *Bohaterowie, hochsztaplerzy, opisywacze wokół Żydowskiego Związku Wojskowego*, Warszawa 2011, s. 231.

56 E. Kossewska, *Ona mówi jeszcze po polsku...*, s. 90–144; B. Wasserstien, *W przededniu. Żydzi w Europie przed II wojną światową*, tłum. W. Jęzewski, Warszawa 2012, s. 53–54.

57 *Encyklopedia palestyńska*, t. 1, z. 2, Warszawa 1938, s. 81–84; Z. Borzymińska, R. Żebrowski, *Polski słownik...*, t. 2, s. 267–268.

58 *Encyklopedia palestyńska...*, t. 1, z. 2, s. 75–77; *Encyklopedia palestyńska...*, t. 1, z. 6, s. 350–551.

59 Z. Borzymińska, R. Żebrowski, *Polski słownik...*, t. 2, s. 803.

60 APK, SPK I, sygn. 369, Opracowanie na temat żydowskich ugrupowań w Polsce przesłane do starostów, 1926, k. 21.

61 Z. Borzymińska, R. Żebrowski, *Polski słownik...*, t. 1, s. 404.

62 Agencja Żydowska była organem wykonawczym Światowej Organizacji Syjonistycznej. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, *Polski słownik...*, t. 1, s. 47.

63 Tamże, s. 63.

64 W międzywojennym województwie kieleckim centrowi syjoniści byli obecni m.in. w: Suchedniowie, Pińczowie Miechowice oraz Działoszycach. APK, SPK I, sygn. 828, Komitet Centralny Organizacji Syjonistycznej w Polsce, 1936, k. 22.

65 K. Urbański, *Kieleccy Żydzi...*, s. 110.

antyżydowsko nastawionych Arabów palestyńskich⁶⁶, doceniano (przynajmniej w pierwszej połowie lat dwudziestych XX w.) wysiłki władz Wielkiej Brytanii w celu odtworzenia państwa żydowskiego, krytykowano antyżydowskie wydarzenia w Polsce w pierwszych latach po 1918 r.⁶⁷ Podkreślano też cierpienia, jakie dotykały Żydów mieszkających na terenach Ukrainy⁶⁸, które do 1921 r. były areną walk⁶⁹. W pierwszej połowie lat dwudziestych XX w. centrowi syjoniści byli „najruchliwszym stronnictwem i stosunkowo najwięcej urządzało wieców i zebrań, poświęconych sprawie Palestyny”⁷⁰.

Do 1930 r. w Kielcach powstały wcześniej wspomniane dwie frakcje: Al ha-Miszmar, której przewodził Nachemia Kajzer, i Et Liwnot pod przywództwem Eliasza Goldberga. Obie frakcje wspólnie krytykowały prawicowych syjonistów⁷¹ i aktywistów Agudas Isroel. Obszarem politycznej polemiki był stosunek wyżej wspomnianej konkurencji do tematu emigracji do ówczesnej Palestyny⁷².

Centrowi syjoniści działali na rzecz uzyskania poparcia wśród kobiet. W Kielcach istniał oddział wcześniej wymienionej organizacji Women's International Zionist Organization. Wśród osób odpowiedzialnych za działalność WIZO w Kielcach były Estera Kajzerowa i Guta Lewartowska⁷³. Kielecki oddział WIZO organizował odczyty poświęcone m.in. sprawom obyczajowym, małżeństwu oraz wychowywaniu dzieci⁷⁴. Zwoleńniczki WIZO uczestniczyły też w zbiórkach datków na rzecz pomocy poszkodowanym w arabskich zamieszkach, które wybuchły w Palestynie, np. w 1929 r.⁷⁵ Warto wskazać, że co piątek aktywistki WIZO organizowały przyjęcia, na których omawiane były zagadnienia dotyczące syjonizmu i sytuacji Żydów w Polsce⁷⁶.

W międzywojennych Kielcach centrowi syjoniści angażowali się, wraz z innymi partiami, w organizowanie Bazaru Palestyńskiego⁷⁷. Było to wydarzenie, które odbywało się raz w roku, w grudniu. Jego celem było zbieranie datków na Keren

66 Zob. *Encyklopedia palestyńska...*, t. 1, z. 3, s. 132–149.

67 Zob.: A. Gontarek, *Postawy żydowskich mieszkańców Mińska Mazowieckiego i Kaluszyzna wobec wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku*, „Studia Żydowskie. Almanach” 2012, t. 2 (nr 2), s. 63–85; *Inwazja bolszewicka a Żydzi: zbiór dokumentów*, z. 1, 2, Warszawa 1921.

68 APK, SPK I, sygn. 312, Meldunek sytuacyjny, 1922, k. 77.

69 Zob. szerzej: A. Henry, *A Prayer for the Government. Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917–1920*, Cambridge MA 1999; *Anti-Jewish violence: rethinking the pogrom in East European history*, ed. by Jonathan Dekel-Chen, Bloomington – Indianapolis 2011; V. Serhiychuk, *Symon Petlura and the Jewry*, Kiev 2000.

70 APK, SPK I, sygn. 310, Sprawozdanie Policji, 1921, k. 3.

71 APK, UWK I, sygn. 3419, Sprawozdanie starosty kieleckiego, 1935 r, k. 7.

72 K. Urbański, *Kieleccy Żydzi...*, s. 111.

73 APK, SPK I, sygn. 213, Sprawozdanie sytuacyjne starosty kieleckiego, 1936, k. 92.

74 APK, SPK I, sygn. 207, Sprawozdanie starosty kieleckiego, 1929, k. 39.

75 *Sefer Kielce. The History...*, s. 130.

76 Tamże, s. 131.

77 APK, SPK I, sygn. 213, Sprawozdanie sytuacyjne starosty kieleckiego, 1936, k. 26; *Sefer Kielce. The History...*, s. 130–131.

Hajesod i Keren Kajemet Leisrael, które wspierały emigrację Żydów do Palestyny⁷⁸. Przedstawiciele centrowych syjonistów angażowali się także w działania związane z kulturą. Pod koniec kwietnia 1936 r. około 150 zwolenników centrum syjonistycznego uczestniczyło w odczycie pt. *Humor i satyra w literaturze żydowskiej*⁷⁹. W połowie lat trzydziestych XX w. siła centrowych syjonistów zmniejszyła się kosztem środowisk centrolewicowych i lewicowych⁸⁰.

Zwolennicy Hitachdut w Kielcach

Hitachdut powstał w 1920 r. Był partią reprezentującą syjonistyczną centrolewicę. Jej działacze odwoływali się do dorobku Arona (Aarona) Dawida Gordona, Lwa Tołstoja oraz Jeana-Jacquesa Rousseau. Aktywiści Hitachdut optowali za powstaniem świeckiego państwa żydowskiego. Odrzucali zasady marksizmu przy jednoczesnym podkreślaniu swojego szacunku dla pracy fizycznej. Z Hitachdut kooperowała też młodzieżówka Gordonia⁸¹. W międzywojennej Polsce z Hitachdut współpracowało stronnictwo Poalej Syjon Prawica, o którym poniżej⁸².

W Kielcach oddział partii pojawił się w 1926 r.⁸³ Wśród osób, które były odpowiedzialne za funkcjonowanie tego stronnictwa był Mojżesz Tenenwurcel⁸⁴. W chwili powstania oddział Hitachdut miał około czterdziestu członków, do sierpnia 1939 r. liczba ta nie przekroczyła stu osób. Siedziba tej organizacji znajdowała się przy ulicy Leonarda 1⁸⁵. Zwolennicy Hitachdut rekrutowali się przede wszystkim ze środowiska robotników i rzemieślników⁸⁶. Ich aktywność skupiała się głównie na corocznym organizowaniu obchodów ku czci Herzla i Dov Bera Borochowa, twórcy lewicowej wizji syjonizmu⁸⁷. Przedstawiciele tego stronnictwa postulowali nieskrępowaną emigrację Żydów do Palestyny, potępiali antyżydowsko nastawionych Arabów i krytykowali politykę władz Wielkiej Brytanii na Bliskim Wschodzie. Uważali też, że władze w Londynie ponosiły odpowiedzialność za antagonizmy żydowsko-arabskie⁸⁸. Aktywiści tego stronnictwa prowadzili w Kielcach kibuc im. Borochowa. W latach dwudziestych XX w. znajdował się przy

78 K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów...*, s. 23.

79 APK, SPK I, sygn. 828, Sprawozdanie Policji, 1936, k. 11.

80 APK, SPK I, sygn. 212, Sprawozdanie sytuacyjne starosty kieleckiego, 1935, k. 32.

81 Warto nadmienić, że młodzi zwolennicy centrolewicy i lewicy syjonistycznej postulowali życie w kibucach, tj. w kolektywach rolnych. Wśród młodzieżówek lewicowej wizji syjonistycznej, kładących silny nacisk na rozwój kibuców, był m.in. Haszomer Hacair oraz Hechaluc. Zob.: APK, SPK I, sygn. 506, Organizacja Hechaluc Pionier w Polsce – Oddział w Bodzentynie, 1934–1937; tamże, sygn. 507, Organizacja Hechaluc Pionier w Polsce – Oddział w Kielcach, 1928; tamże, sygn. 509, Żydowska Organizacja Skautowa, 1925–1933; *Encyklopedia palestyńska*, t. 1, z. 4, Warszawa – Kraków 1939, s. 218, 219; *Sefer Kielce. The History...*, s. 121, 122, 125.

82 Z. Borzymińska, R. Żebrowski, *Polski słownik...*, t. 1, Warszawa 2003, s. 603.

83 K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów...*, s. 62.

84 APK, SPK I, sygn. 207, Kielce, Sprawozdanie starosty kieleckiego, 1929, k. 124.

85 K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów...*, s. 62.

86 Tamże; K. Urbański, *Kieleccy Żydzi...*, s. 115.

87 O tej postaci zob. D. Flisiak, *Wybrane...*, s. 11–12, 25–34.

88 APK, UWK I, sygn. 3421, Sprawozdanie starosty kieleckiego, 1936, k. 41.

ulicy Piotrkowskiej 76, by w następnej dekadzie zmienić lokalizację na Szeroką 4 (obecnie ul. Żeromskiego). Jego mieszkańcy przygotowywali się m.in. do pracy w warsztatach rzemieślniczych. W kibucu organizowane były również odczyty, akademie oraz wieczory literackie⁸⁹. Warto podkreślić, że praca młodych zwolenników różnych odłamów centro-lewicy i lewicy syjonistycznej została zauważona na łamach „Gazety Kieleckiej”. Redaktorzy opisując pracę młodych syjonistów, dodali antysemickie uwagi:

Do Kielc przyjechało 90 chłopców – żydów od 19 do 20 lat i 80 młodych dziewcząt żydówek⁹⁰ [...], którzy pracują w tartakach i zakładach przemysłowych żydowskich, zaprawiając się do praktycznego życia w Palestynie. [...] Nie można przemilczeć tego, że chęć zajęcia się pracą fizyczną i twórczą oraz tęsknota do stworzenia ojczyzny ma nawet sympatyczne cechy. Ale nie można również tego zataić, że ci emigranci [...] zabierają chleb naszym ludziom i przyczyniają się do zwiększenia bezrobocia na terenie Kielc⁹¹.

Przedstawiciele Poalej Syjon Prawicy w Kielcach

Idea robotniczej wizji syjonizmu powstała dzięki pracy wcześniej wspomnianego Borochowa⁹². Pierwsze ośrodki zwolenników lewicowej wersji syjonizmu zaczęły powstawać w ówczesnej Rosji carskiej, m.in. w Warszawie, Odessie oraz Wilnie. W 1906 r. po zjeździe syjonistycznym oficjalnie zainaugurowano powstanie partii Poalej Syjon (PS). Do 1914 r. zwolennicy PS rozpoczęli działalność również w Argentynie oraz Palestynie. W 1918 r. partia ta zaczęła funkcjonować w odrodzonej Polsce, w tym w Kielcach. Część jej kieleckich sympatyków rekrutowała się ze zwolenników wcześniej wspomnianego Bundu. Aktywiści PS do 1921 r. zorganizowali kilka spotkań, w czasie których postulowali nieograniczoną emigrację Żydów do Palestyny, utworzenie robotniczego państwa żydowskiego oraz potępiali arabskie zbrodnie na Żydach. Aktywiści PS bezpodstawnie uważali, że to władze Polski i Francji podburzały Arabów przeciwko Żydom⁹³.

Latem 1920 r. doszło w PS do rozdzwięku. Kwestią sporną było przystąpienie partii do III Międzynarodówki⁹⁴. W wyniku konfliktu powstały dwie partie: Poalej Syjon Prawica (PS Prawica) i Poalej Syjon Lewica (PS Lewica). PS Prawica reprezentowała syjonistyczną socjaldemokrację. Optowała za świecką wizją syjonizmu i za powstaniem w Palestynie socjalistycznego państwa żydowskiego. Zwolennicy PS Prawicy rekrutowali się przede wszystkim z warstwy robotniczej

89 K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów...*, s. 62, 72.

90 W artykule słowo Żyd konsekwentnie zapisywano małą literą.

91 *Halurowie*, „Gazeta Kielecka” 3 XII 1933, nr 75, s. 3.

92 Zob.: P. Merhav, *The Israeli Left. History, Problems, Documents*, San Diego – New York, 1980.

93 APK, SPK 1, sygn. 310, Sprawozdanie Policji, 1921, k. 5.

94 Z. Borzymińska, R. Żebrowski, *Polski słownik...*, t. 1, s. 325–326.

oraz inteligentkiej. Partia posiadała własną młodzieżówkę o nazwie Dror. W okresie międzywojennym PS Prawica wchodziła w sojusze z innymi umiarkowanymi lewicowymi ugrupowaniami syjonistycznymi, m.in. z Hitachdut⁹⁵.

W grudniu 1926 r. urzędnicy Starostwa Powiatowego w Kielcach zarejestrowali oddział PS Prawicy. Wśród osób odpowiedzialnych za funkcjonowanie tej formacji w mieście należy wymienić: Cywię Lubetkin⁹⁶, Abrama Chila Kirszenbauma oraz Arona Bursztyna. W międzywojennych Kielcach PS Prawica liczyła około czterystu członków⁹⁷. Aktywiści tej formacji podczas organizowanych spotkań i wykładów atakowali PS Lewicę, antyżydowskie wydarzenia w Palestynie⁹⁸ oraz rządzącą Polską. W tym ostatnim przypadku krytyka wynikała z panującego kryzysu gospodarczego⁹⁹. W latach 1930–1931 nastąpiło chwilowe osłabienie działalności PS Prawicy, dopiero rok 1932 przyniósł wzrost aktywności partii. Przykładem tego były spotkania m.in. z Jeduchem Koplowiczem, który w styczniu 1932 r. przyjechał z Palestyny. Aktywiści PS Prawicy krytykowali syjonistów-rewizjonistów¹⁰⁰ i uczestniczyli w gospodarczym bojkocie III Rzeszy. Potępiali też antysemityzm, który był obecny wśród rządzących Polską po 1935 r.

Nigdy jeszcze działacze sanacyjni tak cynicznie i bezczelnie nie mówili o eksterminacyjnej polityce względem Żydów. Zatem rzeczą jest jasną, że obecnym nakazem chwili jest zorganizowanie mas żydowskich w kierunku ciężkiej walki obronnej o prawo do życia i egzystencji, w kierunku upartego przeciwstawienia się wszelkim próbom wypchnięcia nas z naszych pozycji, przeciwko zamknięciu nas w nowym ghetto¹⁰¹.

Przedstawiciele PS Prawicy byli obecni m.in. w Związku Zawodowym Pracowników Przemysłu Spożywczego i Związku Zawodowym Pracowników Niefachowych¹⁰². Sporo uwagi poświęcano obchodom 1 Maja, tj. święta

95 Tamże, s. 327–328.

96 Cywia Lubetkin podczas II wojny trafiła do getta warszawskiego. Była bojowniczką Żydowskiej Organizacji Bojowej. Zmarła w 1978 r. w Izraelu. Patrz szerzej: C. Lubetkin, *Zagłada i powstanie*, z hebrajskiego przeł. M. Krych, Warszawa 1999.

97 K. Urbański, *Kieleccy Żydzi...*, s. 118.

98 APK, SPK I, sygn. 208, Sprawozdanie starosty kieleckiego, 1929, k. 67.

99 K. Urbański, *Kieleccy Żydzi...*, s. 119.

100 APK, UWK I, sygn. 2598, Sprawozdanie starosty kieleckiego, 1932 r, k. 28–29.

101 APK, UWK I, sygn. 3420, Okólnik Poalej Syjon (tłumaczenie z j. żydowskiego na j. polski), 1936, k. 39; zob. szerzej: J. Tomaszewski, *Niepodległa Rzeczpospolita [w:] Najnowsze dzieje Żydów w Polsce w zarysie (do 1950 roku)*, pod red. J. Tomaszewskiego, Warszawa 1993, s. 231–237.

102 K. Urbański, *Kieleccy Żydzi...*, s. 120.

robotników¹⁰³ oraz popularyzacji dorobku Borochowa¹⁰⁴. W latach trzydziestych XX w. w pochodach z okazji 1 Maja wspólnie maszerowali przedstawiciele PS Prawicy i Polskiej Partii Socjalistycznej¹⁰⁵.

Przedstawiciele PS Prawicy działali też na polu dziennikarskim. W czerwcu 1934 r. Icek Alter Minc uzyskał zgodę na wydawanie w Kielcach gazety „Najer Kielcer Cajtung”. Ukazywała się ona raz w tygodniu w nakładzie czterystu egzemplarzy. Profil gazety był związany z partią Hitachdut i PS Prawicą¹⁰⁶. W zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach można odnaleźć informację, że Icek Alter Minc był z zawodu „właścicielem sklepu”, w stosunku do państwa polskiego był „obywatelem lojalnym” i cieszył się opinią „nienaganna”¹⁰⁷.

Autorzy kilkakrotnie wspomnianej *Sefer Kielce* poświęcili część książki pamięci działaczom PS Prawicy. W pierwszych latach po 1921 r. struktury tej partii były słabe. Było to spowodowane silną konkurencją ze strony „bundowców” i aktywistów PS Lewicy. Dopiero dzięki pracy m.in. wcześniej wspomnianego Kirszenbauma PS Prawica zaczęła zyskiwać większą liczbę zwolenników¹⁰⁸. Stało się to skutkiem obecności członków tego ugrupowania w związku pracowników przemysłu mięsnego, a także dzięki pracy edukacyjnej. Polegała ona np. na prowadzeniu wieczorowych zajęć z przedmiotów ścisłych, języka polskiego oraz jidysz. Aktywiści PS uczestniczyli w aliji Żydów do Palestyny¹⁰⁹.

Kieleccy zwolennicy Poalej Syjon Lewicy

PS Lewica, będąca konkurencją wobec PS Prawicy, reprezentowała marksistowską wizję syjonizmu. Jej przedstawiciele promowali koncepcję powstania w ówczesnej Palestynie jednego, dwunarodowego (żydowsko-arabskiego) państwa¹¹⁰. Szanowali też, w przeciwieństwie do innych syjonistów, dorobek kulturowy języka jidysz. W okresie międzywojennym w szeregach PS Lewicy istniał spór, co do koncepcji działalności politycznej. Jego efektem był rozłam. W 1935 r. działacze związani ściślej z syjonizmem utworzyli organizację Aktywiści Poalej Syjon.

103 APK, SPK I, sygn. 212, Sprawozdanie starosty kieleckiego, 1935, k. 14.

104 APK, SPK I, sygn. 213, Sprawozdanie starosty kieleckiego, 1936, k. 8.

105 Tamże, Sprawozdanie starosty kieleckiego, k. 61. Należy wskazać, że przedstawiciele PPS współpracowali też z Bundem. APK, UWK I, sygn. 3284, Sprawozdanie wojewody, 1938, k. 53.

106 APK, SPK I, sygn. 1113, Kwestionariusz czasopisma „Najer Kielcer Cajtung”, 1934, k. 3.

107 Tamże. Warto wskazać na jeszcze inną działalność propagandową kieleckich syjonistów. W czerwcu 1929 r. Idel Kaminer zwrócił się z prośbą do Starostwa Powiatowego w Kielcach z prośbą o zezwolenie na wydawanie gazety „Kielcer – Radomer – Wochenblat”. Na lamach tygodnika chciano poruszać sprawy polityczne, kulturalne społeczne i ekonomiczne. Jego wydawcą miał być wcześniej wspomniany Kaminer, a miejscem wydawania Kielce. „Kielcer – Radomer – Wochenblat” zastąpił „Tygodnik Kielcer – Wochenblat”. APK, SPK I, sygn. 207, Sprawozdanie starosty kieleckiego, 1929, k. 92; APK, SPK I, sygn. 1104, Deklaracja wydawcy, 1929, k. 3.

108 *Sefer Kielce. The History...*, s. 125.

109 Tamże, s. 126.

110 Zob. B. Morris, *One State, Two States. Resolving the Israel/Palestine Conflict*, Yale University Press 2009.

Jej członkowie po pewnym okresie samodzielnej działalności powrócili do macierzystej partii¹¹¹. PS Lewica posiadała własną młodzieżówkę o nazwie Borochow Jugent (Młodzież Borochowa) i do 1937 r. nie współpracowała z ŚOS¹¹².

Przedstawiciele PS Lewicy rozpoczęli w Kielcach działalność w pierwszej połowie lat dwudziestych XX w. Marksistowskim syjonistom przewodzili Abram Wajncwajg i Lejb Juda Zajde. W mieście liczebność PS Lewicy wynosiła około trzysetu osób, z czego większość rekrutowała się z rzemieślników, czeladników przemysłu odzieżowego i skórzanego oraz chałupników¹¹³. Ich aktywność koncentrowała się na organizowaniu spotkań i wykładów. Co ważne, PS Lewica była uważana za partię prowadzącą działalność antypaństwową, stąd była inwigilowana przez funkcjonariuszy policji¹¹⁴.

Aktywiści PS Lewicy uważali, że tylko ich stronnictwo może skutecznie dbać o interes żydowskiego robotnika. Stało to w kontrze do innych stronnictw, które miały kłaniać się „burżuazyjnym kapitalistom i fabrykantom”¹¹⁵. Skrajnie lewicowi syjoniści krytykowali zwolenników Żabotyńskiego i uczestniczyli w bojkocie III Rzeszy. W kontekście relacji z arabskimi mieszkańcami Palestyny doceniali tych arabskich robotników, którzy postulowali współpracę z lewicowymi syjonistami. Aktywiści PS Lewicy potępiali przede wszystkim bogatych Arabów. Mieli oni podburzać „ciemne masy Arabów przeciwko Żydom, organizując bojkówki i zajęcia antyżydowskie”¹¹⁶. Przedstawiciele PS Lewicy byli obecni w Związku Zawodowym Klasowych Rzemieślników Żydowskich. Z kolei młodzi aktywiści partii, którzy wywodzili się przede wszystkim ze środowisk rzemieślników i robotników, prowadzili zajęcia na temat Bliskiego Wschodu i położonego w azjatyckiej części Rosji Birobidżanu¹¹⁷. Odbywały się one w ramach Towarzystwa Kursów Wieczorowych¹¹⁸. W województwie kieleckim aktywiści PS Lewicy byli obecni m.in. w: Bodzentynie, Suchedniowie oraz Będzine¹¹⁹.

Co ciekawe, marksistowsy syjoniści próbowali współpracować z Bundem. W Kielcach w latach 1918–1922 istniała Strzecha Robotnicza im. Bera Borochowa. Było to stowarzyszenie oświatowe – wspólne dla aktywistów PS Lewicy i Bundu. Jego członkowie organizowali dyskusje, akademie oraz odczyty. Zostało zamknięte na polecenie przedstawicieli Starostwa Powiatowego¹²⁰.

111 APK, UWK I, sygn. 3420, Pismo MSW, 1935, k. 101; *Encyklopedia palestyńska...*, t. 1, z. 2, s. 79.

112 Z. Borzymińska, R. Żebrowski, *Polski słownik...*, t. 1, s. 326–327.

113 APK, SPK I, sygn. 395, Sprawozdanie Policji, 1927, k. 11.

114 APK, Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Kielcach, sygn. 12, Pismo Komendanta Policji Państwowej woj. kieleckiego do ekspozytur policji, 1925, k. 29.

115 Cyt. za APK, SPK I, sygn. 312, Meldunek sytuacyjny Policji, 1922, k. 72.

116 APK, UWK I, sygn. 3419, Raport Policji do starosty w Będzynie, 1936, k. 23.

117 O Birobidżanie zob. A. Patek, *Birobidżan. Sowiecka ziemia obiecana?*, Kraków 1997.

118 K. Urbański, *Kieleccy Żydzi...*, s. 118.

119 APK, Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Kielcach, sygn. 50, Sprawozdanie Komendanta Policji Państwowej pow. będzińskiego, 1926–1927, k. 45 oraz APK, SPK I, sygn. 395, Raport Policji, 1927, k. 7.

120 K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów...*, s. 121.

Obecność zwolenników Hechaluc i Haszomer Hacair w Kielcach

Wśród kieleckich Żydów obecni byli też zwolennicy organizacji młodzieżowej o nazwie Hechaluc. Skupiała ona młodzież związaną przede wszystkim z centrolewicowymi i lewicowymi odłami syjonizmu. Wśród osób, które miały wpływ na powstanie i rozwój Hechaluc w Kielcach należy wspomnieć: Abrama Piwko, Arona Bursztyna, Sonię Kaufman i Esterę Pachel¹²¹. Przedstawiciele tej młodzieżówki organizowali w mieście zabawy taneczne, kursy dziejów Polski i Palestyny, a także naukę języka hebrajskiego, polskiego oraz jidysz. Wspierali też emigrację Żydów do Palestyny. Hechaluc ze względu na problemy finansowe nie posiadał własnego lokalu. Spotkania odbywały się w pomieszczeniach wynajmowanych doraźnie, m.in. przy ulicach: Bazarowej, Dużej, Bodzentyńskiej oraz Orlej¹²². Co warto podkreślić, wśród Żydów w Kielcach obecni byli też aktywiści młodzieżówki o nazwie Haszomer Hacair (Młody Strażnik). Haszomer Hacair powstał podczas I wojny światowej. Jego działacze, zwani szomrami, reprezentowali socjalistyczną wizję syjonizmu. Promowali powstanie w ówczesnej Palestynie jednego, dwunarodowego (żydowsko-arabskiego) państwa oraz rozwój kibuców, czyli kolektywów rolnych¹²³. W Kielcach aktywiści ruchu szomrowego pojawili się pod koniec I wojny światowej¹²⁴. Początkowo siedziba tej młodzieżówki znajdowała się przy ul. Bodzentyńskiej 44, a następnie przy ul. Sienkiewicza 68¹²⁵. Rozwój ruchu szomrowego w Kielcach został zahamowany w wyniku pogromu, który wydarzył się 11 listopada 1918 r.¹²⁶ Dopiero po 1920 r. kieleccy zwolennicy Haszomer Hacair wznowili działalność. Polegała ona m.in. na prowadzeniu spotkań, wycieczek oraz organizowaniu wyjazdów do Palestyny. Sympatycy tego ugrupowania rekrutowali się zarówno z rodzin zasymilowanych, jak i ze środowiska tych, którzy kształcili się w powstałym w 1918 r. Gimnazjum Męskim Żydowskim¹²⁷. W 1939 r. w Kielcach obecnych było trzystu szomrów. Wśród nich m.in.: Hersz Złoto, Kalman Mordkowicz, Mojżesz Tenenwuncel¹²⁸.

121 Tamże, s. 60.

122 Tamże, s. 61.

123 Zob.: D. Flisiak, *Powstanie, rozwój i ideologia organizacji Haszomer Hacair działającej w II Rzeczypospolitej*, „Almanach Historyczny” 2018, t. 20, s. 189–207 oraz P. Merhav, *The Israeli Left. History, Problems, Documents*, San Diego – New York 1980, s. 81–91.

124 *Sefer Kielce. The History...*, s. 121.

125 K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów...*, s. 59.

126 O tym pogromie patrz: D. Flisiak, *Pogrom ludności żydowskiej w Kielcach z 11–12 listopada 1918 roku: przyczyny, przebieg, konsekwencje*, „Facta Simonidis. Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Zamościu” 2017, nr 1, s. 243–259; M. Maciągowski, *Zamieszki antyżydowskie w Kielcach 11 i 12 listopada 1918 roku w świetle protokołów posiedzeń kieleckiej Rady Miejskiej*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2015, t. 7, s. 211–217.

127 *Sefer Kielce. The History...*, s. 122.

128 K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów...*, s. 60.

Przykłady sporów i współpracy między kieleckimi zwolennikami syjonizmu

Jedną z przyczyn sporów między syjonistami w latach dwudziestych XX w. wynikała ze stosunku do Bloku Mniejszości Narodowych (BMN¹²⁹), który skupiał przedstawicieli niektórych partii żydowskich, ukraińskich oraz niemieckich. Prace BMN były wspierane m.in. przez centrowych syjonistów, a krytykowane przez aktywistów PS Lewicy. Pod koniec października 1922 r. podczas wiecu wyborczego w Kielcach doszło do awantury między Zielińskim (zwolennikiem BMN) a Wengrotem, zwolennikiem radykalnej lewicy żydowskiej: „Opozycjonistę Wengrota [...] Zieliński nazwał smarkaczem i bolszewikiem. [...] Z tego powodu Wengrot i jego zwolennicy poczuli rzucać obelgi pod adresem [...] Bloku Mniejszości Narodowych”¹³⁰. Wiec został rozwiązany przez policję.

Innym polem politycznej konfrontacji był spór toczony pomiędzy prawicą, a lewicą syjonistyczną. Dla lewicy syjonistycznej zwolennicy Żabotyńskiego reprezentowali tzw. żydowski faszyzm. Z kolei syjoniści-rewizjoniści utożsamiali lewicę syjonistyczną z komunizmem¹³¹. Centrolewicowi i lewicowi syjoniści uważali, że prawicowi zwolennicy odtworzenia państwa żydowskiego: „[...] są elementem szkodliwym w Palestynie, albowiem osiedlają się w miastach, nie pracują na roli, nie studjują języka hebrajskiego [...]”¹³². Co ciekawe, konflikt istniał też na linii prawica – centrum syjonistyczne. Przykładowo, 31 października 1936 r. spotkanie Icchaka Grunbauma, które odbywało się w Radomiu w sali teatru Rozmaitości, zostało rozwiązane przez policję. Powodem było to, że podczas przemówienia Grunbauma między zwolennikami Żabotyńskiego a centrowymi syjonistami doszło do awantur oraz bójek¹³³.

Przy tym należy również wskazać na płaszczyzny współdziałania partii syjonistycznych. Przede wszystkim wspólnym mianownikiem było potępienie antysemityzmu. 27 marca 1933 r. w kieleckiej synagodze odbył się wiec protestacyjny, który skupił żydowskich obywateli Kielc bez względu na orientację polityczną. Powodem zorganizowania wiecu była chęć wyrażenia sprzeciwu wobec polityki stosowanej przez „hitlerowców w Niemczech w stosunku do Żydów”¹³⁴. Na początku w synagodze odprawiono nabożeństwo, a następnie przemówienia wygłosili m.in. rabin Abela Rapoport i nauczyciel z gimnazjum żydowskiego Baruch Graubard. Z kolei do zebranych przed synagogą przemówił wcześniej wspomniany Leon Rodal. W przemowach nawoływano do bojkotu niemieckich towarów i podkreślano, że ówczesne władze Polski starały się udzielać pomocy Żydom. Po wiecu około pięciu tysięcy

129 Zob.: J. Fałowski, *Mniejszość żydowska w parlamencie II Rzeczypospolitej (1922–1939)*, Kraków 2006; E. Mendelsohn, *Zionism in Poland. The Formative Years, 1915–1926*, New Haven – London, 1981.

130 APK, SPK I, sygn. 312, Meldunek Policji, 1922, k. 69.

131 D. Flisiak, *Oskarżenia syjonistów-rewizjonistów o „żydowski” faszyzm formą walki politycznej [w:] Przeszłość i przyszłość prawicy*, pod red., J. Wiśniewskiej i R. Mieczkowskiego, Warszawa 2016, s. 29–46.

132 APK, SPK I, sygn. 212, Sprawozdanie sytuacyjne starosty kieleckiego, 1935, k. 14.

133 APK, UWK I, sygn. 3420, Raport Policji w Radomiu, 1936, k. 13.

134 APK, SPK I, sygn. 829, Pismo starosty kieleckiego do wojewody, 1933, k. 4.

osób przeszło w pochodzie, w którym niektórzy nieśli transparenty w języku jidysz oraz polskim: „Hitler hańbą całego świata”, „Precz z Hitlerem”, „Budowa państwa żydowskiego po obu stronach Jordanu będzie rozwiązaniem kwestii żydowskiej”¹³⁵. Protestujący udali się przed gmach urzędu wojewódzkiego, gdzie delegacja przekazała wojewodzie rezolucję:

Demaskujemy prawdziwe oblicze dyktatury hitlerowskiej, obliczonej nie tylko na ucisk niewinnych mas żydowskich i terror wewnętrzny, ale i na zaborczość zewnętrzną. Barbarzyńskie wyczyny Hitlera są hańbą całego świata i zwiastują ponowną dekadencję. Dajemy zatem wyraz naszemu rozgoryczeniu i potępiamy dzięki wybryki¹³⁶.

Jako przykład wspólnego działania syjonistów można również wymienić fakt potępienia pogromu w Przytyku, który wydarzył się 9 marca 1936 r. W jego wyniku zginęło dwóch Żydów i jeden Polak¹³⁷. Po wyroku sądu, w którym sprawcy otrzymali niewielkie kary, kieleccy zwolennicy Mizrachi, PS Prawicy i PS Lewicy na dzień 30 czerwca 1936 r. ogłosili zamknięcie sklepów od godziny dwunastej do czternastej. Do tego protestu przyłączyli się też rzemieślnicy¹³⁸.

Sprzeciw wobec przypadków antysemityzmu w Polsce łączył aktywistów PS Lewicy, PS Prawicy i Komunistycznej Partii Polski. Przedstawiciele tych trzech ugrupowań wzięli udział w strajku protestacyjnym, który odbył się 17 marca 1936 r. w Kielcach¹³⁹. Należy nadmienić, że również obchody święta 1 Maja stanowiły sposobność do współdziałania PS Prawicy i PS Lewicy. Tak się stało w 1938 r. w Kielcach, gdzie oba ugrupowania zorganizowały zgromadzenia, w których uczestniczyło około dwustu osób¹⁴⁰.

Kieleccy syjoniści starali się upamiętnić Józefa Piłsudskiego, jednego z twórców niepodległej Polski. Po jego śmierci w maju 1935 r. zwolennicy Żabotyńskiego wysunęli pomysł zbudowania w Palestynie w Tel-Awiwie Domu im. Piłsudskiego¹⁴¹. Prawicowi syjoniści uważali, że dom ten będzie swoistym pomnikiem Piłsudskiego. Idea ta znalazła poparcie wśród kieleckich zwolenników syjonizmu. Niestety, nie została zrealizowana¹⁴².

135 Tamże.

136 Tamże, Raport Policji, 1933, k. 9.

137 Zob.: M.B. Markowski, J. Gapys, *Konflikty polsko-żydowskie w województwie kieleckim w latach 1935–1939*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1999, nr 4, s. 41–93; *Tam był kiedys mój dom... Księgi pamięci gmin żydowskich*, opr. M. Adamczyk-Garbowska, A. Kopciowski, A. Trzcziński, Lublin 2009, s. 376–379; R. Renz, *Ludność żydowska w Przytyku w okresie międzywojennym*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1988, nr 3–4 (147–148), s. 167–184.

138 K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów...*, s. 17.

139 APK, SPK I, sygn. 213, Sprawozdanie starosty kieleckiego, 1936, k. 36.

140 APK, UWK I, sygn. 3284, Inne organizacje, 1938, k. 153.

141 *Ku czci pamięci marszałka Piłsudskiego*, „Trybuna Narodowa. Tygodnik. Organ rewizjonizmu syjonistycznego” 12 VII 1935, nr 28, s. 1.

142 *Budowa Domu Emigranta Polskiego w Palestynie im. Marszałka pod protektoratem Prezydenta m. Kielc p. St. Artwińskiego*, „Gazeta Kielecka” 22 VII 1935, nr 189, s. 4; K. Urbański,

Zakończenie

Podsumowując, należy wskazać, że w międzywojennych Kielcach istniało bujnie rozwijające się żydowskie życie polityczne. Dotyczyło to też partii syjonistycznych. Warto przybliżyć wyniki, które poszczególne ugrupowania uzyskiwały podczas wyborów do kongresów syjonistycznych¹⁴³. W 1927 r. te wyniki były następujące:

- grupa Al ha-Miszmar (ogólni syjoniści) – 40 głosów,
- grupa Et Liwnot (ogólni syjoniści) – 14 głosów,
- zwolennicy Mizrachi – 234 głosy,
- aktywiści Poalej Syjon Prawicy – 12 głosów¹⁴⁴.

W wyborach w 1935 r. głosy rozłożyły się w następujący sposób:

- na zwolenników prawicy spod znaku Meira Grossmana (syjoniści-rewizjoniści, którzy pozostali w Światowej Organizacji Syjonistycznej) padł 1 głos,
- Mizrachi cieszyło się poparciem uzyskanym od 408 osób,
- na Ligę Pracującej Palestyny (grupowała ona centrolewicowo i lewicowo-syjonistyczne ugrupowania, tj. Hitachdut, ruch szomrowy oraz PS Prawicę¹⁴⁵) padły 1494 głosy,
- na dwa stronnictwa reprezentujące centrum syjonistyczne, tj. Org. Wszechświatową Ogólnych Syjonistów i Ogólni Syjoniści – Grupa B. – Szwarcbardowcy¹⁴⁶, padło odpowiednio – 412 i 82 głosy¹⁴⁷.

Powyższe wyniki wskazują na to, że początkowo sporym poparciem żydowskich mieszkańców Kielc cieszyli się religijni syjoniści. W latach dwudziestych XX w. popularni byli także ogólni syjoniści. W następnej dekadzie ich siła zmalała na rzecz centrolewicy i lewicy syjonistycznej, tj. Ligi Pracującej Palestyny¹⁴⁸. Należy też wspomnieć o obecności syjonistów-rewizjonistów, czyli zwolenników Żabotyńskiego, którzy potrafili rzucić wyzwanie Światowej Organizacji Syjonistycznej i powołali do życia Nową Organizację Syjonistyczną. Poparcie udzielane różnym partiom syjonistycznym przez żydowskich obywateli miasta zostało odnotowane m.in. na łamach „Gazety Kieleckiej”:

W żydowskim społeczeństwie kieleckim odbywa się przełom nastrojów. Dla zwrócenia uwagi ogółu na rozmiary tego ruchu, dajemy poniżej, krótkie zestawione z wielkim trudem sprawozdanie z jego objawów ciągu 2 ostatnich miesięcy. [...]

R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów...*, s. 37.

143 Czyli spotkań przedstawicieli poszczególnych stronnictw syjonistycznych, którzy byli wybierani w poszczególnych krajach. Pierwszy kongres odbył się w Bazylei w 1897 r. J.L. Gelvin, *Konflikt izraelsko-palestyński*, tłum. T. Teszner, Kraków 2009, s. 63.

144 APK, SPK I, sygn. 827, Sprawozdanie Policji, 1927, k. 3.

145 APK, UWK I, sygn. 3421, Pismo starosty kieleckiego, 1935, k. 20.

146 Chodziło o Ignacego Schwarzbarta, jednego z przedstawicieli syjonistycznego centrum i posła na sejm międzywojennej Polski. E. Kossewska, *Ona mówi jeszcze po polsku...*, s. 126.

147 APK, SPK I, sygn. 827, Raport Policji, 1935, k. 31.

148 W jej skład wchodził przedstawiciele m.in. Hitachdut, ruchu szomrowego oraz PS Prawicy. W Kielcach liczyła ok. 150 członków. K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów...*, s. 84.

Dnia 15 XI r. b. znów w synagodze odbył się wiec, na którym przemawiał rabin Robinson na temat „Prorocy i Palestyna”. Mówiąc o tułaczce żydów po całym świecie, ich roli w życiu politycznym i ekonomicznym wrogich państw, porównał ich do pajaków i much. Mówca nakreślił rys historyczny „prześladowań” żydów przez ciąg 2000 lat i wezwał zebranych (przeszło 2000 osób) do zmobilizowania wszystkich sił dla odbudowy państwa żydowskiego t.j. Palestyny. [...] Dnia 9 XI br. Sjonisci kieleccy urządzili w sali Rynek 6 w Kielcach wiec agitacyjny, przy 1000 osób zebranych, zorganizowany przez pp. Zielińskiego i Rajzmana. Na wiecu przemawiali: p. Kochanowicz z Łodzi, p. Moszkowicz i inni na temat walki o Palestynę i przedłożyli rezolucję, którą uchwalono [...]¹⁴⁹.

Co ciekawe, w 1920 r. doszło w kieleckiej synagodze do niecodziennego wydarzenia. We wnętrzu budynku zagrała orkiestra Anszel’la Szpilmana¹⁵⁰. Okolicznością była trzecia rocznica Deklaracji Balfoura, która zakładała, że na terenach ówczesnej Palestyny powstanie „żydowska siedziba narodowa”¹⁵¹. Podczas uroczystości:

W murach tej małej świątyni zagrzmiały instrumenty muzyków i wypełniły oni przestrzeń świętego miejsca odgłosami uwielbienia i dziękczynienia, co przypominało zgromadzenia Lewitów na ich tarasach w czasach Świątyni w Jerozolimie. Podniesienie ducha, duchowa radość dwu tysiącletniej nadziei, która zaczynała się spełniać, ogarnęła synagogę w środku i na zewnątrz. Melodie Anszel’le bardzo przyczyniły się do ogarnięcia tym nastrojem zgromadzonych wiernych, którzy zebrali się, by usłyszeć wieść o odkupieniu¹⁵².

Warto wspomnieć, że większość żydowskich partii posiadała swoich przedstawicieli w Zarządzie Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Kielcach¹⁵³. Dotyczyło to przede wszystkim zwolenników Agudas Isroel oraz Mizrachi, a w mniejszym stopniu centrowych syjonistów, zwolenników Żabotyńskiego i PS Prawicy. W zarządzie byli obecni też bezpartyjni Żydzi¹⁵⁴. Przedstawiciele omówionych partii politycznych zasiadali wśród członków kieleckiego magistratu i rady miejskiej. W dwudziestoleciu międzywojennym reprezentantami syjonistów byli m.in.: Alter Erlich, Moszek Haim Kaminer, Izaak Rajzman, Noe Braun, Markus Rawicki, Dawid Rosenberg, Szapsza Goldszajer, Nachemja Kajzer, Estera Akawie, Józef Skórecki¹⁵⁵.

149 *Żydzi w Kielcach*, „Gazeta Kielecka” 7 XII 1924, nr 49, s. 1–2.

150 P. Świerczyński, *Odkrywanie kieleckiej...*, s. 81.

151 *Encyklopedia palestyńska...*, t. 1, z. 4, s. 196–216.

152 Cyt. za: P. Świerczyński, *Odkrywanie kieleckiej...*, s. 81.

153 Zob.: np. APK, SPK I, sygn. 1907, Wybory do gmin wyznaniowych żydowskich powiatu kieleckiego, 1924–1925; tamże, Protokoły z posiedzeń zarządu gminy wyznaniowej żydowskiej w Kielcach, 1932.

154 K. Urbański, *Gminy żydowskie duże w województwie kieleckim*, Kielce 2003, s. 50.

155 APK, UWK I, sygn. 4075, Wykaz członków Magistratu i Rady Miejskiej m. Kielc, 1920, k. 24–25 oraz I. Ciosek, *Samorząd miejski Kielc w latach 1917–1939*, Kielce 2013, s. 236.

Należy również dodać, że w latach 1919–1923 radnym był też Abram Wajncwajg – działacz, któremu bliskie były idee socjalistyczne, propagowane przez Bund, jak i PPS¹⁵⁶.

Zamieszczona poniżej tabela pokazuje liczebność wybranych partii syjonistycznych działających na terenie Kielc.

Tab 1. Liczba członków poszczególnych ugrupowań syjonistycznych w Kielcach.

Nazwa organizacji	Liczba członków	Czas/rok
Nowa Organizacja Syjonistyczna	50	druga połowa lat 30. XX w.
Ceirej Mizrachi	100–150	lata 30. XX w.
Hitachdut	40; 100	1920; 1939
PS Prawica	400	druga połowa lat 30. XX w.
Liga Pracującej Palestyny	150	druga połowa lat 30. XX w.
Ruch szomrowy	300	druga połowa lat 30. XX w.
PS Lewica	300	druga połowa lat 30. XX w.

Źródło: K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów...*, s. 31, 60, 62, 84, 94, 104.

II wojna światowa i Holokaust doprowadziły do zagłady żydowskiego życia w Polsce, dotyczyło to też stronnictw politycznych. Dziennikarz Mordechaj Canin tak scharakteryzował żydowskie życie polityczne w międzywojennych Kielcach:

Wśród kieleckich mieszczan najsilniejsze wpływy miał syjonizm. Ale inne żydowskie partie polityczne też znajdowały tu solidne bazy. [...] Wierzyli, że swoją ciężką pracą przyczynią się do zbudowania żydowskiego państwa w Ziemi Izraela, wywołają w Kielcach rewolucję społeczną, wyzwolą siebie i innych i zapuszczą w mieście jeszcze głębsze korzenie¹⁵⁷.

156 Tamże; K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów...*, s. 130.

157 M. Canin, *Przez ruiny i zgliszcz...*, s. 326.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Kielcach

Urząd Wojewódzki Kielecki I, sygn. 2598, 3284, 3419, 3420, 3421, 4075

Starostwo Powiatowe Kieleckie I, sygn. 207, 208, 212, 213, 310, 312, 369, 395, 460, 506, 507, 509, 630, 827, 828, 829, 950, 1104, 1113, 1768, 1894, 1902, 1908, 1906, 1907, 1911, 1913, 1920, 2377

Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Kielcach, sygn. 12, 50

Archiwum Instytutu Żabotyńskiego (Jabotinsky Institute in Israel), sygn. A1–4/65, PH- 6807

Prasa

„Gazeta Kielecka” 1924, 1933, 1935

„Trybuna Narodowa. Tygodnik. Organ rewizjonizmu syjonistycznego” 1935, 1939

Opracowania

Aderet-Przewrocka K., *Polanim. Z Polski do Izraela*, Wołowiec 2019.

Aleksium N., *Dokąd dalej? Ruch syjonistyczny w Polsce (1944–1950)*, Warszawa 2002.

Anti-Jewish violence: rethinking the pogrom in East European history, ed. by Jonathan Dekel-Chen, Bloomington – Indianapolis 2011.

Borzymińska Z., Żebrowski R., *Polski słownik judaistyczny. Dzieje, kultura, religia, ludzie*, t. 1, 2, Warszawa 2003.

Canin M., *Przez ruiny i zgliszcza. Podróż po stu zglądzonych gminach żydowskich w Polsce*, przeł. M. Adamczyk-Garbowska, Warszawa 2018.

Ciosek I., *Samorząd miejski Kielc w latach 1917–1939*, Kielce 2013.

Encyklopedia palestyńska, pod red. B. Cweibauma, N.M. Gerbera, I. Schipperera, A. Tartakowera, P. Wassermana, S. Stendiga, t. 1, z. 1–9, Kraków – Warszawa 1938–1939.

Fałowski J., *Mniejszość żydowska w parlamencie II Rzeczypospolitej (1922–1939)*, Kraków 2006.

Flisiak D., *Działalność syjonistów-rewizjonistów w Polsce w latach 1944/1945–1950*, Lublin 2020.

Flisiak D., *Leon Rodal: syjonizm rewizjonistyczny*, „Między Wisłą a Pilicą: studia i materiały historyczne” 2016, t. 17.

Flisiak D., *Oskarżenia syjonistów-rewizjonistów o „żydowski” faszyzm formą walki politycznej [w:] Przeszość i przyszłość prawicy*, pod red., J. Wiśniewskiej i R. Mieczkowskiego, Warszawa 2016.

Flisiak D., *Pogrom ludności żydowskiej w Kielcach z 11–12 listopada 1918 roku: przyczyny, przebieg, konsekwencje*, „Facta Simonidis. Zeszyty Naukowe

- Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Zamościu” 2017, nr 1.
- Flisiak D., *Polityczna działalność Włodzimierza Żabotyńskiego do lat dwudziestych XX wieku: ideologiczne podstawy syjonizmu rewizjonistycznego*, „Almanach Historyczny” 2017, t. 19.
- Flisiak D., *Powstanie, rozwój i ideologia organizacji Haszomer Hacair działającej w II Rzeczypospolitej*, „Almanach Historyczny” 2018, t. 20.
- Flisiak D., *Wybrane materiały ideologiczne i propagandowe Syjonistyczno-Socjalistycznej Partii Robotniczej Poalej Syjon-Hitachdut. Przyczynek do badań nad lewicą syjonistyczną w pierwszych latach powojennej Polski (1944/45–1949/50)*, Chrzan 2021.
- Gapys J., Markowski M.B., *Konflikty polsko-żydowskie w województwie kieleckim w latach 1935–1939*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1999, nr 4.
- Gelvin L.J., *Konflikt izraelsko-palestyński*, tłum. T. Tesznar, Kraków 2009.
- Gontarek A., *Postawy żydowskich mieszkańców Mińska Mazowieckiego i Kałuszyna wobec wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku*, „Studia Żydowskie. Almanach” 2012, t. 2 (nr 2).
- Henry A., *A Prayer for the Government. Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917–1920*, Cambridge MA 1999.
- Herzl T., *Państwo żydowskie: próba nowoczesnego rozwiązania kwestii żydowskiej*, tłum. J. Surzyn, Kraków 2006.
- Inwazja bolszewicka a Żydzi: zbiór dokumentów*, z. 1, 2, Warszawa 1921.
- Kohn I., *Stronictwo Państwa Żydowskiego, jego istota i cele*, Tarnopol 1934.
- Kossewska E., *Ona mówi jeszcze po polsku, ale śmieje się po hebrajsku. Partyjna prasa polskojęzyczna i integracja kulturowa polskich Żydów w Izraelu (1948–1970)*, Warszawa 2015.
- Landau-Czajka A., *Syn będzie Lech... Asymilacja Żydów w Polsce międzywojennej*, Warszawa 2006.
- Lubetkin C., *Zagłada i powstanie*, z hebrajskiego przeł. M. Krych, Warszawa 1999.
- Maciągowski M., *Kieleccy Żydzi 1918–1939 [w:] Kielce przez stulecia*, red. M. Maciągowski, Kielce 2014.
- Maciągowski M., *Zamieszki antyżydowskie w Kielcach 11 i 12 listopada 1918 roku w świetle protokołów posiedzeń kieleckiej Rady Miejskiej*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2015, t. 7.
- Majcher-Ociesa E., *Aktywność gospodarcza ludności żydowskiej w województwie kieleckim w latach 1918–1939*, Kielce 2013.
- Mendelsohn E., *Zionism in Poland. The Formative Years, 1915–1926*, New Haven – London 1981.
- Merhav P., *The Israeli Left. History, Problems, Documents*, San Diego – New York 1980.
- Morris B., *One State, Two States. Resolving the Israel/Palestine Conflict*, Yale University Press 2009.
- Patek A., *Birobidżan. Sowiecka ziemia obiecana?*, Kraków 1997.

- Perelman J., *Rewizjonizm w Polsce 1922–1936*, Warszawa 1937.
- Rajzer M., *Rola Wielkiej Brytanii w powstaniu państwa Izrael* [w:] *Żydzi, Izrael i Palestyńczycy*, pod. red. S. Czapnika i G. Omelana, Opole 2016.
- Renz R., *Ludność żydowska w Przytyku w okresie międzywojennym*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1988, nr 3–4 (147–148).
- Sefer Kielce. The History of the Community of Kielce from Its Foundation to Its Destruction*, Tel Aviv 1957.
- Serhiychuk V., *Symon Petlura and the Jewry*, Kiev 2000.
- Świerczyński P., *Odkrywanie kieleckiej synagogi*, Kielce 2022.
- Tam był kiedyś mój dom... Księgi pamięci gmin żydowskich*, oprac. Adamczyk-Garbowska M., Kopciowski A., Trzciniński A., Lublin 2009.
- Tomaszewski J., *Niepodległa Rzeczpospolita* [w:] *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce w zarysie (do 1950 roku)*, pod red. J. Tomaszewskiego, Warszawa 1993.
- Urbański K., *Gminy żydowskie duże w województwie kieleckim*, Kielce 2003.
- Urbański K., *Kieleccy Żydzi*, Kielce, Kraków 1993.
- Urbański K., Blumenfeld R., *Słownik historii kieleckich Żydów*, Kielce 1995.
- Wasserstien B., *W przededniu. Żydzi w Europie przed II wojną światową*, tłum. W. Jęzewski, Warszawa 2012.
- Walicki J., *Ruch syjonistyczny w Polsce w latach 1926–1930*, Łódź 2005.
- Libionka D., Weinbaum L., *Bohaterowie, hochsztaplerzy, opisywacze wokół Żydowskiego Związku Wojskowego*, Warszawa 2011.
- Wójcicki M., *Podstawy teoretyczne ideologii rewizjonizmu syjonistycznego oraz ich wpływ na kształt myśli państwowej ruchu*, „Kwartalnik Historii Żydów” 2007, nr 3 (223).
- Żabotyński W., *Państwo żydowskie*, Warszawa – Kraków – Poznań 1937.
- Żydzi w Polsce odrodzonej: działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna*, t. 1, 2, pod red. I. Schipera, A. Tartakowera, A. Hafftki, Warszawa 1932, 1933.

O autorze:

dr Dominik Flisiak – zainteresowania badawcze: żydowskie życie polityczne na ziemiach polskich w pierwszej połowie dwudziestego wieku. Autor książek: *Działalność syjonistów-rewizjonistów w Polsce w latach 1944/1945–1950* (Lublin 2020), *Wybrane materiały ideologiczne i propagandowe Syjonistyczno-Socjalistycznej Partii Robotniczej Poalej Syjon-Hitachdut. Przyczynek do badań nad lewicą syjonistyczną w pierwszych latach powojennej Polski (1944/45–1949/50)* (Chrzan 2021), *Jakob Steinhardt (1887–1968). Życie i działalność* (Chrzan 2022). W roku 2024 planuje wydać książkę pt. *Antyżydowska zbrodnia w Przedborzu. Pytania, źródła, odpowiedzi*.

Dominik Flisiak (Kielce)**Zionist Political Movements in Kielce, 1918-1939**

The article presents information about Zionist groups active in interwar Kielce and is divided into several sections. The first characterizes the foundations of Zionism, while the second describes the various Zionist factions present in Kielce. To best illustrate their activities, the following order was adopted: Revisionist Zionists, Mizrahi, Zionists, Hitachdut, and Poale Zion factions. The article also covers youth organizations: Hechaluc and Hashomer Hatzair. It lists key party activists and identifies areas of cooperation among the various Zionist factions.

Keywords: Kielce, Zionism, Poland, Palestine